

Sygn. akt III CSK 165/14

POSTANOWIENIE

Dnia 19 lutego 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Irena Gromska-Szuster (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Antoni Górski

SSN Krzysztof Pietrzykowski

Protokolant Bożena Kowalska

w sprawie z wniosku E. F.

przy uczestnictwie Gminy Miejskiej K., J. K., M. A.,

Ł.S., J. K. i M. K.

o zmianę postanowienia Sądu Rejonowego w K. z dnia 18 lutego 2009 r., po

rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej

w dniu 19 lutego 2015 r.,

skargi kasacyjnej uczestników J. K., M. A., Ł. S., J. K. i M. K.

od postanowienia Sądu Okręgowego w K.

z dnia 26 czerwca 2013 r.,

1) oddała skargę kasacyjną;

2) zasądza od J. K., M. A., Ł. S., J. K. i M. K. na rzecz E. F. kwotę 270 zł (dwieście siedemdziesiąt złotych) tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w K. postanowieniem z dnia 5 października 2011 r. oddalił wniosek E. F. o zmianę postanowienia w przedmiocie nabycia spadku po J. D.

Sąd pierwszej instancji ustalił między innymi, że postanowieniem z dnia 18 lutego 2009r. Sąd Rejonowy w K. stwierdził, iż spadek po J. D. zmarłym w dniu 28 kwietnia 2008 r. nabył wprost w całości W. K. na podstawie testamentu ustnego z dnia 25 lutego 2008 r. W postępowaniu tym, toczącym się na wniosek W. K. przy uczestnictwie Gminy Miejskiej K., wnioskodawca złożył zapewnienie spadkowe podając, że spadkodawca był bezdzietnym kawalerem, jego rodzice zmarli, nie miał rodzeństwa. W postępowaniu nie brała udziału siostra spadkodawcy H. D.-F., z którą spadkodawca od wielu lat nie kontaktował się i która zmarła w dniu 18 maja 2009 r., a spadek po niej na podstawie testamentu notarialnego nabyła w całości córka E. F.

W toku obecnej sprawy o zmianę powyższego postanowienia o stwierdzeniu praw do spadku po J. D. zmarł W. K., a spadek po nim nabyli uczestnicy J. K., M. A., Ł. S., J. K. i M. K.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że J. D. był w ostatnich latach życia kilkakrotnie hospitalizowany, w kartach pobytu pacjenta w szpitalu był wpisany jako opiekun W. K., który był zaprzyjaźniony ze spadkodawcą i opiekował się nim.

W dniu 25 lutego 2008r., bezpośrednio przed kolejnym pobytem w szpitalu, J. D. oświadczył u siebie w mieszkaniu w obecności trzech świadków: J. K., M. K. i P. C., że idzie do szpitala i gdyby mu się coś stało, to wszystko co posiada zostawia W. K. Spadkodawca nie wymienił żadnych składników majątkowych. Od dnia 1 marca 2008 r. przebywał w szpitalu, gdzie zmarł w dniu 28 kwietnia 2008 r.

Protokół z oświadczenia J. D. sporządził na prośbę W. K. jego kolega M. B., któremu W. K. przekazał informacje na temat testamentu. W protokole M. B. zamieścił sformułowanie o przekazaniu całego majątku W. K. oraz wymienił składniki majątkowe: opisane bliżej mieszkanie i boks garażowy oraz pieniądze, czego nie wymieniał spadkodawca, mówiąc jedynie ogólnie o przekazaniu całego majątku W. K. Protokół oświadczenia woli J. D. podpisali kolejno świadkowie.

Sąd Rejonowy uznał, że zachodziły przewidziane w art. 952 k.c. podstawy do sporządzenia testamentu ustnego, gdyż istniała obawa rychłej śmierci spadkodawcy. Stwierdził też, że fakt, iż w protokole spisania treści testamentu znalazły się, obok oświadczonej woli spadkodawcy, także inne sformułowania, nie wypowiedziane przez spadkodawcę, dotyczące określenia co wchodziło w skład majątku, nie ma znaczenia dla ważności protokołu, skoro przekazanie miało dotyczyć całego majątku spadkodawcy. W konsekwencji uznał, że brak podstaw do zmiany postanowienia z dnia 18 lutego 2009 r. o stwierdzeniu nabycia spadku po J. D. w całości przez W. K. na podstawie wskazanego wyżej testamentu ustnego.

Zaskarżonym postanowieniem z dnia 26 czerwca 2013 r. Sąd Okręgowy w K., uwzględniając apelację wnioskodawczyni, zmienił postanowienie Sądu pierwszej instancji w ten sposób, że zmienił postanowienie Sądu Rejonowego w K. z dnia 18 lutego 2009 r. i stwierdził, że spadek po J. D. nabyła wprost w całości na podstawie ustawy siostra spadkodawcy M. D.-F.

Sąd drugiej instancji uzupełnił postępowanie dowodowe przez dopuszczenie dowodu z opinii sądowno-lekarskiej, na podstawie której ustalił, że w dniu 25 lutego 2008 r., tj. w dniu sporządzenia przez spadkodawcę testamentu ustnego, istniała obawa jego rychłej śmierci.

Podzielił wobec tego ocenę Sądu pierwszej instancji, że zachodziły przesłanki przewidziane w art. 952 par.1 k.c. do sporządzenia testamentu ustnego.

Uznał jednak, że nie zostały zachowane wymagania art. 952 par.2 k.c. dotyczące stwierdzenia treści testamentu ustnego, gdyż nie można przyjąć, iż treść testamentu została spisana przez osobę trzecią, w rozumieniu tego przepisu, którą powinna być osoba niezainteresowana treścią testamentu i nie może nią być spadkobierca testamentowy. Treść protokołu testamentu ustnego J. D. została wprawdzie spisana ręką M. B., jednak pod dyktando spadkobiercy testamentowego W. K. Sąd wskazał, że M. B. nie był obecny przy sporządzaniu testamentu ustnego przez spadkodawcę, wyrażona przez niego wola nie została też przekazana mu przez żadnego ze świadków testamentu. Jedynym źródłem informacji o woli testatora był sam spadkobierca testamentowy. W ocenie Sądu, wyłączenie

spadkobiercy od stwierdzenia treści testamentu ustnego oznacza, że nie tylko nie może on osobiście spisać treści ustnego oświadczenia woli spadkodawcy, ale nie może także uczynić tego poprzez inną osobę dyktując jej treść tego oświadczenia, gdyż w takiej sytuacji osoba trzecia staje się jedynie narzędziem do przelania na papier dyktowanych mu przez spadkobiercę słów. Stwarza to niebezpieczeństwo zniekształcenia woli testatora, do czego doszło w rozpoznawanej sprawie poprzez samowolne dodanie w protokole przez dyktującego poszczególnych składników majątkowych, które nie zostały objęte oświadczeniem woli spadkodawcy.

W konsekwencji Sąd Okręgowy uznał, że nie zostały zachowane przewidziane w art. 952 § 2 k.c. wymagania stwierdzenia treści testamentu ustnego zarówno co do osoby spisującej oświadczenie woli testatora, jak i w zakresie istniejącej rozbieżności pomiędzy oświadczoną ustnie wolą spadkodawcy, a treścią protokołu jej spisania. W wyniku tego zmienił pierwotne postanowienie stwierdzające nabycie spadku na podstawie testamentu ustnego i stwierdził, że spadek po J. D. nabyła jego siostra jako spadkobierczyni ustawowa.

W skardze kasacyjnej wniesionej przez uczestników postępowania: J. K., M. A., Ł. S., J. K. i M. K., opartej na obu podstawach, skarżący w ramach pierwszej podstawy zarzucili naruszenie art. 952 § 2 k.c. przez błędną wykładnię w wyniku przyjęcia, że nie jest spełniony wymóg sporządzenia protokołu testamentu ustnego przez osobę trzecią w sytuacji, gdy osoba ta, nieobecna przy wyrażaniu ostatniej woli przez spadkodawcę, spisała treść testamentu pod dyktando spadkobiercy testamentowego oraz że nie dochodzi do stwierdzenia treści testamentu ustnego jeżeli istnieje rozbieżność między wyrażoną wolą spadkodawcy a treścią protokołu, polegająca na dodatkowym wymienieniu składników majątku spadkodawcy, w sytuacji gdy do całego spadku powołana została jedna osoba. Zarzucili także naruszenie art. 952 § 2 k.c. w zw. z art. 64 ust.1 i 2 Konstytucji RP przez błędną wykładnię w wyniku przyjęcia, że osoba trzecia spisująca treść testamentu ustnego informację na temat woli spadkodawcy powinna uzyskać od świadków testamentu i przyjęcie tym samym wymogów formalnych dotyczących spisania treści testamentu ustnego, nie zawartych w art. 952 § 2 k.c. i ograniczających konstytucyjne prawo dziedziczenia. W ocenie skarżących doszło także do

naruszenia art. 952 § 2 k.c. oraz art. 958 k.c. przez błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, że niezachowanie wymagań dotyczących stwierdzenia treści testamentu ustnego określonych w art. 952 § 2 k.c., powoduje nieważność testamentu ustnego, choć taki testament jest ważny i jedynie nie wywołuje skutków prawnych.

W ramach drugiej podstawy kasacyjnej skarżący zarzucili naruszenie art. 245 w zw. z art. 233 § 1 k.p.c. oraz art. 382 k.p.c. w zw. z art. 952 § 2 k.c. przez przyjęcie, że doszło do zniekształcenia testamentu ustnego oraz że istnieje rozbieżność między treścią protokołu testamentu a wolą spadkodawcy wyrażoną w testamencie ustnym w sytuacji, gdy Sąd drugiej instancji przyjął za własne ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji, z których wynika, że w protokole została prawidłowo, w całości odzwierciedlona treść testamentu ustnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W rozpoznawanej sprawie na obecnym etapie postępowania sporne i odmiennie rozstrzygnięte przez Sądy obu instancji, było przede wszystkim to, czy treść testamentu ustnego, sporządzonego przez spadkodawcę w dniu 25 lutego 2008 r., została stwierdzona w sposób prawidłowy, odpowiadający wymaganiom przewidzianym w art. 952 § 2 k.c. Bezsporne jest, że treść tego testamentu stwierdziła na piśmie osoba trzecia, nieobecna przy składaniu oświadczenia woli przez spadkodawcę, której treść testamentu podyktował spadkobierca testamentowy, obecny przy sporządzaniu testamentu ustnego. Rozstrzygnięcia zatem wymagało w szczególności, czy osoba trzecia, nieobecna przy składaniu oświadczenia ostatecznej woli przez spadkodawcę, może spisać treść tego oświadczenia wyłącznie w oparciu o informacje w tym przedmiocie przekazane jej przez obecnego przy sporządzaniu testamentu ustnego spadkobiercę, powołanego do spadku tym testamentem.

Zgodnie z art. 952 § 2 k.c. treść testamentu ustnego może być stwierdzona w ten sposób, że jeden ze świadków albo osoba trzecia spisze oświadczenie spadkodawcy w określonym terminie i z podaniem wskazanych w przepisie okoliczności, a pismo to podpiszą spadkodawca i dwaj świadkowie albo wszyscy świadkowie.

Usuwaając rozbieżności jakie powstały w orzecznictwie na tle wykładni pojęcia „osoby trzeciej” zawartego w art. 952 § 2 k.c., w szczególności co do tego czy taką osobą jest spadkobierca powołany do spadku w testamencie ustnym, a więc, czy może on stwierdzić treść testamentu ustnego, Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 23 XI 2001 r. III CZP 54/01 (OSNC 2002/7-8/84) udzielił odpowiedzi przeczącej.

Odwołał się w pierwszej kolejności do wykładni językowej pojęcia „osoba trzecia”, oznaczającego osobę postronną, nie zainteresowaną daną sprawą, nie związaną ze zdarzeniem lub sprawą, o którą chodzi, co prowadzi do wniosku, że taką osobą nie jest spadkobierca testamentowy, który na podstawie testamentu ustnego uzyskał przysporzenie. Odwołał się również do wykładni funkcjonalnej i systemowej wskazując na podkreśloną między innymi w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1999 III CKN 231/98 (OSP 1999/12/221) istotną rolę, jaką pełni osoba sporządzająca pismo stwierdzające treść testamentu ustnego, porównywalną z rolą świadka testamentu. Tylko osoba niezainteresowana treścią testamentu daje gwarancję bezstronnego, obiektywnego wykonania czynności udokumentowania pismem testamentu ustnego. Jak wskazał Sąd Najwyższy osoba spisująca treść rozporządzeń spadkodawcy zawartych w testamencie ustnym spełnia w pewnym sensie funkcję publiczną, podobną do sądu, gdyż sporządzony przez nią dokument stanowi stwierdzenie treści testamentu, o takiej samej wadze urzędowej, jak stwierdzenie tej treści przez sąd na podstawie art. 952 § 3 k.c.

Sąd Najwyższy w omawianej uchwale zwrócił też uwagę na wyjątkowość formy testamentu ustnego i łatwą możliwość tworzenia fikcyjnych testamentów ustnych, co zmusza do ścisłej i rygorystycznej wykładni wymagań takiego testamentu oraz pisma go stwierdzającego. Rola osoby trzeciej, spisującej testament nie ogranicza się do czysto technicznej czynności spisania woli testatora, bowiem utrwalając usłyszane słowa na papierze tworzy ona nową jakość, w jakimś stopniu zawsze zależną od subiektywnego nastawienia. Dość powszechny zwyczaj podpisywania pism bez czytania ich treści, czyni często iluzoryczną kontrolę świadków podpisujących takie pismo, w szczególności kontrolę, czy treść pisma jest zgodna z treścią oświadczenia spadkodawcy, co jest szczególnie istotne, gdyż

przy tej formie testamentów występuje wyjątkowo duże niebezpieczeństwo zniekształcenia woli zmarłego w sposób zamierzony lub niezamierzony czy nawet tworzenia fikcji dokonania rozrządzeń przez spadkodawcę. Osoba spisująca treść testamentu ustnego powinna zatem spełniać wymagania dotyczące świadków testamentu i podlega takim samym wyłączeniom.

Akceptując w pełni tak określoną rolę i wymagania odnoszące się do osoby trzeciej stwierdzającej treść testamentu ustnego należy uznać, że w sytuacji, gdy nie była ona obecna przy sporządzaniu testamentu ustnego, informacje o treści oświadczenia woli spadkodawcy musi uzyskać od świadka testamentu albo od innej osoby obcej obecnej przy sporządzaniu testamentu, nie zaś jedynie od spadkobiercy testamentowego. Podkreślić należy, że jeżeli treść testamentu ustnego nie została stwierdzona w sposób określony w art. 952 § 2 k.c., to stwierdza ją sąd w trybie przewidzianym w art. 952 § 3 k.c. i może to uczynić wyłącznie w oparciu o zgodne zeznania świadków testamentu, nie może oprzeć się, nawet jedynie posiłkowo, na zeznaniach spadkobiercy obecnego przy oświadczeniu ostatniej woli spadkodawcy. Osoba trzecia stwierdzająca treść testamentu ustnego pełni rolę obiektywnego, wiernego odtwórcy oświadczenia woli spadkodawcy, wobec czego swoje wiadomości na temat treści tego oświadczenia musi czerpać z własnych spostrzeżeń, wynikających z obecności przy testowaniu albo od innych osób postronnych obecnych przy składaniu oświadczenia woli przez spadkodawcę i niezainteresowanych rozrządzeniem, a więc takich, które były lub mogłyby być świadkami testamentu ustnego.

Określona wyżej rola osoby trzeciej stwierdzającej treść testamentu ustnego nie pozwala na dopuszczenie możliwości, by osoba ta czerpała swoje wiadomości o treści testamentu ustnego wyłącznie z przekazu spadkobiercy testamentowego i spisała treść testamentu jedynie na podstawie tego, co podyktował jej obecny przy testowaniu spadkobierca powołany do spadku tym testamentem. Sprowadzałoby to bowiem rolę osoby spisującej testament do roli narzędzia spadkobiercy, jak słusznie zauważył Sąd Okręgowy i byłoby naruszeniem gwarancji obiektywizmu koniecznego i wymaganego przez ustawodawcę przy spisywaniu testamentu ustnego. Prowadziłoby w istocie do obejścia zakazu stwierdzania treści

testamentu ustnego przez spadkobiercę testamentowego, przyjętego przez Sąd Najwyższy w powołanej na wstępie uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 23 listopada 2001 r.

W konsekwencji należy uznać, że nie spełnia wymagań art. 952 § 2 k.c. stwierdzenie treści testamentu ustnego przez osobę trzecią nieobecną przy składaniu oświadczenia woli przez spadkodawcę, która spisała treść tego oświadczenia wyłącznie w oparciu o informacje przekazane jej przez spadkobiercę powołanego do spadku tym testamentem.

Z tych względów nieuzasadnione są zarzuty skargi kasacyjnej naruszenia art. 952 § 2 k.c. przez przyjęcie takiej jego wykładni oraz wynikający z nich zarzut naruszenia art. 64 § 1 i 2 Konstytucji RP.

W tej sytuacji nie mają już wpływu na rozstrzygnięcie sprawy kolejne kasacyjne zarzuty naruszenia art. 952 § 2 k.c. przez przyjęcie, że umieszczenie w piśmie stwierdzającym treść testamentu ustnego dodatkowych oświadczeń, nie wyrażonych przez spadkodawcę, narusza wymagania określone w tym przepisie i nie pozwala na uznanie, iż treść testamentu ustnego została stwierdzona prawidłowo oraz przez przyjęcie, że niezachowanie wymagań przewidzianych w art. 952 § 2 k.c. powoduje nieważność testamentu ustnego.

Można więc jedynie stwierdzić w pierwszej kwestii, że zamieszczenie przez osobę spisującą treść testamentu ustnego dodatkowego oświadczenia, nie wyrażonego przez spadkodawcę, wskazującego niektóre składniki jego majątku, doprowadziło do tego, iż protokół nie odzwierciedlał treści oświadczenia woli spadkodawcy, choć być może ogólnie odzwierciedlał jego ostatnią wolę. Doszło jednak w protokole do oczywistego zniekształcenia treści testamentu ustnego, co w okolicznościach sprawy pozwala na uznanie, że nie jest to dokument potwierdzający treść testamentu ustnego w sposób przewidziany w art. 952 § 2 k.c. W orzecznictwie przyjmuje się bowiem, że przez prawidłowe sporządzenie protokołu testamentu ustnego należy rozumieć jego prawidłowość zarówno od strony formalnej, tj. zachowanie terminu rocznego, podanie miejsca i daty oświadczenia oraz miejsca i daty spisania, podpisanie przez świadków, jak i od

strony materialnej tj. jasność treści i zgodność treści pisma z oświadczeniem woli testatora. Nie można bowiem wykluczyć, że podczas sporządzania pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego doszło do świadomego lub niezamierzonego zniekształcenia lub wypaczenia woli spadkodawcy (porównaj między innymi postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2003 r. II CK 20/02 i z dnia 9 września 2011 r. I CSK 248/11, niepubl.).

Odnosząc się zaś do drugiej kwestii trzeba przede wszystkim stwierdzić, że wbrew zarzutom skarżących, Sąd Okręgowy nie zajął stanowiska, iż niezachowanie wymagań przewidzianych w art. 952 § 2 k.c. powoduje nieważność testamentu ustnego. Nie można również wywieść takiego stanowiska z dokonanej przez Sąd wykładni powyższego przepisu, z której jednoznacznie wynika, że Sąd prawidłowo odróżnił samo sporządzenie testamentu ustnego i przesłanki jego ważności od sporządzenia pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego i nieskuteczności testamentu ustnego, jeżeli pismo to nie odpowiada wymaganiom przewidzianym w art. 952 § 2 k.c. Niezależnie od tego należy też podkreślić, że nawet błędne przyjęcie, iż uchybienie wymaganiom art. 952 § 2 k.c. powoduje nieważność testamentu ustnego nie miałoby wpływu na treść orzeczenia, gdyż zarówno nieważność testamentu ustnego jak i jego nieskuteczność wywołana wadliwością pisma stwierdzającego jego treść powodują ten sam skutek w postaci uruchomienia systemu dziedziczenia ustawowego, do czego doszło w sprawie, albo dziedziczenia na podstawie innego testamentu jeżeli był sporządzony, co w rozpoznawanej sprawie nie miało miejsca.

Bezprzedmiotowe są także zarzuty oparte na drugiej podstawie kasacyjnej, gdyż ich uzasadnienie wskazuje, że w istocie nie chodzi o naruszenie powołanych przepisów postępowania lecz o naruszenie art. 952 § 2 k.c. przez bezpodstawne - zdaniem skarżących - przyjęcie, iż w piśmie stwierdzającym testament ustny doszło do zniekształcenia oświadczenia woli testatora. Jak zaś wskazano wyżej istniały podstawy do takiej oceny Sądu Okręgowego.

Biorąc wszystko to pod uwagę Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną, a na podstawie art. 520 § 3 w zw. z art. 108 § 1, art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. orzekł o kosztach postępowania kasacyjnego.

